

Geliş Tarihi: 14.03.2019
Kabul Tarihi: 27.03.2019

İMPARATORLUK DÖNEMİ RUSLAŞTIRMA SİYASETİNİN BİR ARACI OLARAK GENEL VALİLİK KURUMUNUN TARİHİ*

Hatice KERİMOV** - Prof. Dr. İlyas TOPSAKAL***

Öz

İmparatorluk dönemi Ruslaştırma siyasetinin bir aracı olarak kurulan Genel Valiliklerin en önemli görevi Rusya tarafından ele geçirilen ya da daha önce sınırlara dahil edilen çoğunluğu Rus olmayan nüfusa sahip kenar bölgeleri, Rus yasal, idari, ekonomik ve kültürel alana dahil etmektir. Daha açık bir ifadeyle Genel Valilik kurumu ve bünyesindeki idari kurumlar, Ruslaştırma politikasının yegâne uygulayıcıları olacaklardır. Bölgenin doğal kaynaklarının değerlendirilmesi ve merkezin mali yardımlarından kurtulmasına olanak sağlayan tek bir Rusya pazarına entegrasyonu ise bunun bir sonraki aşamasını oluşturdu. Bu uzun sürecin Rus kültürü, dil ve Ortodoks inancının diğer ulusların ve imparatorluk halklarının arasında yayılmasıyla ifade edilen yerel halkın kültürel olarak Ruslaşması ile tamamlanması hedeflendi.

Anahtar kelimeler: Rus İmparatorluğu, Genel Valilik, Naiplik, Genel Vali, Vali.

History Of The Formation Of The General-Governorship As A Means Of The Policy Of Russianization In The Empire Period

Abstract

The main function of the general governorships formed as a means of Russianization in the Empire Period was to incorporate the rural regions that had a majority non-Russian population and were either occupied by Russia or previously included in the Russian borders into the Russian legal, administrative, economic and cultural systems. More precisely, the general governorship

* Bu çalışma Hatice Kerimov tarafından hazırlanan *Türkistan Genel Valiliği'nde İdari Sistemin Oluşumu ve Gelişim Süreci (1865-1897)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2019 adlı doktora tezinden üretilmiştir.

** İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi.

*** İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı Başkanı.

authority and the administrative bodies within its structure were to be the sole implementers of the Russialization policy. The integration of a single Russian market, that was to provide the opportunity of seizing natural resources in the region and the administration center evading financial support, was the next phase of this policy. This long process aimed at accomplishing the cultural Russialization of the local people, also involved the spread of the Russian culture, language and Orthodox belief among the people of other nations and Empires.

Keywords: Russian Empire, General Governorship, Emperorship, General Governor, Governor.

Giriş

XIX. yüzyılın ikinci yarısı ve XX. yüzyılın başlarında Rus İmparatorluğu'nun ulusal kenar¹ bölgeleri olarak sayılan Finlandiya, Polonya Krallığı, Baltık Ülkeleri, Moldova, Ukrayna, Beyaz Rusya, Güney Kafkasya ve Türkistan'daki² iç politikasının özünde Ruslaştırma siyaseti yer alıyordu. Bu diğer bir ifadeyle tek uluslu bir toplum yapısı inşa etmek amacıyla Rusça literatürde "*Rusifikatsiya*" olarak geçen Ruslaştırma politikasının bir sonucuydu.³ Kenar bölgelerde tatbik edilen yeni idari düzenle bu toprakların Rus İmparatorluğu'nun idari, ekonomik, yasal ve kültürel alanına dahil edilerek Ruslaştırılması hedeflendi. Bu topraklardaki devlet kurumları (idari sistem), Rus Ortodoks Kilisesi ve halk eğitim sistemi⁴ Ruslaştırma siyasetinin en önemli araçları olarak bu amaca hizmet etti. Rus Ortodoks kilisesi tarafından yürütülen misyonerlik faaliyetleri ve Hristiyanlaştırma siyaseti özellikle işgallerle eş zamanlı olarak imparatorluk terkinde Kafkasya ve Türkistan'da kurulan Naiplik ve Genel Valiliklerde Rus kimliğini benimsetme aracının gerçekleşmesine katkıda bulundu.

Rus yayılcılığı ideolojisi, uzun bir süre Rus milliyetçiliğinin temeli olan Rusya'nın tek Ortodoks Krallık olduğunu öngören mesihçi ideolojiden beslendi. Bu düşünceden hareketle XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren doğu Slavlarının Ruslaştırılması yoğun bir şekilde devam etti. Ukraynaca ve Belarusça, Rus dilinin bir lehçesi olarak kabul edilse de Rus hükümeti, bu leh-

¹ Okraini; Merkezden uzak, sınır bölgeleri.

² *Natsionalnuye okraini Rossiyskoy imperii; Stanovleniye i razvitie sistemu upravleniya*, Red. S.P. Agacanov, Ş.F. Muhamedyarov, V.V. Trepavlov i dr., Slavyanskiy dialog, Moskva 1991.

³ Ruslaştırma siyaseti hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Tanrıverdi, "Kafkasya'da Ruslaştırma Siyaseti (XIX. Yüzyıl ve XX. Yüzyılın Başları)", *VAKANÜVİS-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 2, 2017, s. 541.

⁴ XVIII. yüzyılda Ruslaştırma ve Hristiyanlaştırma projesi eğitim meselesi olarak ele alınmaya başladı. Örneğin İdil Ural bölgesinde N.İ. İlminskiy kurduğu eğitim sistemiyle Hristiyanlaştırma ve Ruslaştırmanın anahtarının ana dil ve din eğitimiyle olacağını devlete ispat etmeye çalıştı, kurduğu yüzlerce okulla dini eğitimi güçlendirdi ve her kabileye ayrı dil oluşturmaya yönelik alfabe hazırlayarak gelecekteki Türk şuur ayrışımının temelini attı. İlyas Topsakal, *Misyoner Kaynaklarına Göre Rus Çarlığı ve Türkler (1552-1917)*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2009, s. 13; Aynı zamanda bkz. Saime Selenga Gökğöz, *Yevfimiy Aleksandroviç Malov: İdil-Ural'da İslam Karşıtı Rus Misyon Siyaseti*, Köksav Yayınları, Ankara 2007; Telman Nusretoğlu, *Azerbaycan'da Rus Kiliyesi ve Rusçuluk Faaliyetleri (1828-1905)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2017; Tümen Somuncuoğlu, *Türkistan'da Eğitim (1865-1917) ve Çarlık Rusyası'nın Sosyo-Politik Açından Eğitime Yaklaşımı*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2006.

çeleri eğitim sistemi ve dini literatürde kullanmadı. Ukraynaca ve Belarusa dillerinde eğitim veren yasal eğitim kurumları ancak 1905 devriminden sonra ortaya çıktı. Ukrayna ve Beyaz Rusya'daki devlet okulları, 1917 Ekim devrimine kadar Ruslaştırma politikasına maruz kaldı. II. Aleksandr (1855-1881), 1863-1875 yılları arasında Polonya Krallığı üzerinde de aynı siyaseti uyguladı ve 1867 senesinde Krallık, imparatorluk terkinde bir Kraya dönüşerek Privilinsk Krayı adını aldı. Bu dönemde tüm idari kurumlar, eğitim kurumları, ticari yazışmalar ve kamu alanlarında Lehçenin kullanılması yasaklandı ve kilise yayınlarının da Rus dilinde yapılması zorunluluğu getirildi. Lehçe yalnızca günlük hayatta ve bazı özel yazışmalarda kullanıldı. Bu topraklarda Ortodoksluğun yayılması teşvik edilerek Katolik kiliselerin hakları kısıtlandı ve Katoliklerin kamu görevlerinde bulunmaları yasaklandı. Aynı şekilde 100 yıldan fazla Rus İmparatorluğu'nun terkinde varlığını sürdüren Finlandiya'da da 1899-1905 ve 1908-1917 yılları arasında yoğun bir şekilde Ruslaştırma siyaseti uygulandı ve bu dönem tarih yazımına zulüm dönemi olarak geçti. 1900 senesindeki manifestoyla İsveççe ve Finceden sonra Rusça üçüncü resmi dil ilan edildi. 1901 senesinde ise münferit fin silahlı kuvvetleri ortadan kaldırılarak bu kuvvetler, Rus İmparatorluğu'nun ordusuna dahil edildi. Aynı zamanda XVIII. yüzyıl ve XIX. yüzyıllarda Estonlar, Letonlar ve Litvanyalılar da Livonya, Estonya ve Kurlandiya guberniyalarından oluşan Pribaltika krayında uzun bir süre Ruslaştırma siyasetine maruz kaldı ve dillerini tamamen kaybetme tehlikesi geçirdiler. Bu tehlikeyi ancak 1991 senesinde bağımsızlıklarını kazandıktan sonra bertaraf edebildiler.

I. Petro (1682-1725)

I. Petro hızlı bir şekilde büyüyen ordunun ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla, XVI. ve XVII. yüzyıllarda hâkim olan *çeti*⁵ ve *razryad*⁶ yönetim birimlerinin yerine ülke topraklarını 1708 tarihli *guberniya reformu* ile valilerin⁷ (gubernator) idare ettiği guberniyalara ayırdı.⁸ Yapılanma iki dönemde gerçekleşti. 1708-1714 yılları arasındaki birinci dönemde ilk önce 18 Aralık 1708 tarihinde Moskova, İngriya (1710 yılından itibaren St. Petersburg), Kiev,

⁵ XVI. - XVII. yüzyıllarda ülkenin belirli bölgeleri ile ilgili olarak (Novgorod, Nijniy Novgorod, Vladimir, Vologda, Kostroma, Yaroslav, Ustyujna vs.) mali ve idari-yargı işlevlerine sahip merkezi devlet kurumlarına verilen isimdir. Moskova knezleri topraklarına herhangi özel bir bölgeyi dahil ettiği bölgedeki yönetimi genel olarak aynı şekilde bırakarak sadece Moskova'da onun idaresi için özel bir yönetim kuruyordu. *Rossiyskaya gosudarstvennost v terminah. IX-naçalo XX veka: Slovar*, Sost. A.P. Andeyev, Kraft, Moskva 2001, s. 450.

⁶ XVI. - XVII. yüzyıllarda toprakların sadece askeri özelliklere göre (idari ve fonksiyonel özellikleri bakımından modern askeri okruğlara benzeyen) bölündüğü askeri-idari toprak birimlerine verilen isimdir.

⁷ Gubernator terimine ilk defa 1694 senesinde I. Petro'nun F.M. Apraksin'le yazışmalarında rastlandı. Ancak araştırmacılara göre bu sadece voyvoda unvanının Avrupa tarzı transkripsiyonuydu. 1708 yılı guberniya reformuyla I. Petro'nun en sadık silah arkadaşlarından F.M. Apraksin resmi olarak ilk vali tayin edildi. A.S. Spirov, "Formirovaniye instituta gubernatorstva v političeskoy istorii Rossii", *Vestnik VGY, Seria: İstoriya, Politologiya, Sotsiologiya*, No: 1, 2013, s. 162.

⁸ A.G. Trifonov - B.V. Mejuyev, "General-gubernatorstvo v Rossiyskoy sisteme territorialnogo upravleniya", *Redaktsiya jurnala Polis*, No. 5, 2000, s. 20.

Smolensk, Kazan, Azak, Arhangelsk ve Sibir guberniyaları⁹ kuruldu.¹⁰ Guberniyalar, 1710 senesinde komendant adını alan voyvodaların idare ettiği Uyezdlere (ilçe) ayrıldı. 1719-1721 yılları arasındaki ikinci dönemde ise 29 Mayıs 1719 tarihli kanun¹¹ ile provintsiya¹² (il) ve distrikt¹³ (ilçe) adı verilen idari birimler ortaya çıktı. Guberniyalar illere, iller ise ilçelere ayrıldı. I. Petro, yönetim organlarını guberniya, il ve ilçe düzeyinde birleştirerek merkez ve yerel idarenin işbirliğiyle iktidarın gücünü artırmayı hedefliyordu. 1719 yılının Eylül ayından itibaren yeni hükümler gereğince St. Petersburg guberniyası 4 ile bölündü, iller ise 1500-2000 haneden oluşan 5 ilçeye ayrıldı.¹⁴ İl sayısı ilk başlarda 45 iken daha sonra 50'ye yükseldi.¹⁵

1708 senesinde I. Petro tarafından kurulan 8 guberniyadan yalnızca ikisi, A.D. Menşikov'un idare ettiği St. Petersburg ve F.M. Apraksin'in yönettiği Azak guberniyaları Genel Valiler¹⁶ tarafından idare ediliyordu. Tayin edilen diğer 6 guberniyanın yöneticileri ise 18 Aralık 1708 Çar kararnamesine göre vali olarak isimlendirildi.¹⁷ St. Petersburg ve Azak guberniyalarının Genel Valiler tarafından yönetilmeleri askeri açıdan İsveç ve Osmanlı İmparatorluğu gibi düşman güçlerin sınırlarına yakın, özel konumları ile gereçlendirili-

⁹ 1714 senesinde Nijniy Novgorod, Riga ve Astrahan guberniyalarının kurulmasıyla birlikte bu sayı 11'e yükseldi. Moskova - 39 Uyezd, St. Petersburg - 29 Uyezd, Kiev - 56 Uyezd, Smolensk - 17 Uyezd, Arhangelsk - 20 Uyezd, Kazan - 71 Uyezd, Azak - 77 Uyezd, Sibir - 30 şehir, Nijniy Novgorod (1714) - 9 şehir, Riga (1713) - 9 şehir, Astrahan (1717) - 19 şehir.

¹⁰ *Polnoye Sobroniye Rossiyskoy İmperii (PSZRİ)*, T. 4 (1700-1712), No: 2218, s. 436-438. "Ukaz ob uçrejdenii guberniy i o rospisanii k nim gorodov"

¹¹ 29 Mayıs 1719 tarihli kanuna göre St. Petersburg - 11, Moskova - 9, Kiev - 4, Azov - 5, Riga - 2, Arhangelsk - 4, Sibir - 3, Kazan - 4, Nijniy Novgorod - 3 ile ayrıldı.

¹² İller voyvodalar tarafından yönetildi. Kaçak köylü ya da askerlerin aranması, devlet fabrikalarının gelirlerinin toplanması, kalelerin inşa edilmesi ve aynı zamanda polis ve yargı fonksiyonlarının yerine getirilmesi voyvodaların başlıca görevlerini oluşturuyordu. Voyvodalar, yönetim senatosu tarafından tayin edilmekle birlikte doğrudan kollegiumlara tabiydi.

¹³ İlçeler soylular arasında seçilen zemskiy komiserleri tarafından yönetildi. Böylece merkezi ve yerel olmak üzere idari pozisyonların mutlak çoğunluğunu işgal eden soylular, hakimiyetlerini daha da güçlendirmiş oldu.

¹⁴ *PSZRİ*, T. 5 (1713-1719), No: 3380, s. 701-710. "Ob ustroystve guberniy i ob obyavlenii b oniy praviteley."

¹⁵ İmparatorluk topraklarının guberniyalara ayrılmasından başka I. Petro, İsveç müesseseleri örneğinde olduğu gibi devlet mekanizmasını daha da merkezileştirmek amacıyla 22 Şubat 1711 tarihinde doğrudan imparatora tabi olan yönetim senatosu, 11 Aralık 1717 tarihinde ise senatonun kontrolü altında çalışan kollegiumları kurdu. Kurulan kollegiumlar askeri ve dış politika; askeri, donanma ve dışişleri kollegiumları, mali işler; kamer (vergi ve gelir), ştats (kamu giderleri), reviziyon (mali kurumların kontrolü ve gözetimi), ticaret ve sanayi; kommers (ticaret), berg (maden), manufaktur (1722 yılında berg-manufaktur kollegiumundan ayrıldı) departmanlarına ayrıldı. Bunlardan ayrı olarak mahkeme işlemlerinin kontrolünü yapan yustits (mahkeme) kollegiumu da kuruldu. *PSZRİ*, T. 5 (1713-1719), No: 3128, s. 627. "Ob uçrejdenii Pravitelstvuyuşego Senato i bitii pri onom razryadnomu stolu umesto Razryadnogo prikaza i po dva komissara iz guberniy"; *PSZRİ*, T. 4 (1700-1712), No: 2321, s. 525. "O ştate kollegii i o vremeni otrkritiya onih."

¹⁶ Genel Vali (General-gubernator) terimi Rus idari terminolojisinde ilk olarak I. Petro (1682-1725) tarafından kullanıldı. 10 Mayıs 1703 tarihli Çar kararnamesine göre; A.D. Menşikov, Neva nehri ağzındaki savaşta iki İsveç gemisinin mürettebatını esir alması sebebiyle Aziz Andrey Pervozvanniy nişanıyla ödüllendirildi. Kararnamede pozisyonun rütbesi veya niteliği hakkında herhangi bir açıklama yapılmaksızın Menşikov Genel Vali olarak nitelendirildi. *PSZRİ*, T. 4 (1700-1712), No: 1921, s. 216. "O Podnesenii ordena sv. Apostola Andreya gosudaryu pyotru pervomu."

¹⁷ *PSZRİ*, T. 4 (1700-1712), No: 2218, s. 436.

yordu. Bununla birlikte yalnızca askeri zorunluluk faktörü de Genel Valiliklerin kurulmasının yegâne sebebi değildi. İmparatoriçe Anna İvanovna (1730-1740), imparatorluğun ikinci başkenti olması sebebiyle devlet sınırlarından uzak olmasına rağmen Moskova guberniyasında da Genel Valilik tesis etmişti. Bu hususları ile Genel Valilik pozisyonunun oluşturulması, sadece belirli bir bölgenin sınır durumuna veya askeri savunmasızlığına değil, aynı zamanda statüsünün münhasırlığına da bağlıydı.¹⁸

Devrim öncesi ve modern devir araştırmacılar, isim değişikliğine rağmen bu iki Rus generalinin guberniyaların sade valilerine kıyasla herhangi bir özel yetki almadıkları görüşünde hem fikirdiler ve bu unvan, valinin idari pozisyonundan üstün olmayan daha çok onursal bir unvandı.¹⁹ Başlangıçta vali ve Genel Valilerin yetkilerinin işlev ve kapsamı hemen hemen aynıydı. 1708 yılı guberniya reformuna göre idari, mali, askeri ve bazı yargı fonksiyonları da dahil olmak üzere sivil idare, polis idaresi, ordunun yerleşimi ve iaşesi, bunların arasında Genel Valilerin de bulunduğu tüm valilerin yetki alanına giriyordu.²⁰

I. Petro'nun 1708-1721 yılları arasındaki idari reformları, özel durumdaki guberniyalara Genel Valilerin tayin edilmesi şeklinde devam etti. Saltanatının son yıllarında 1725 yılında Rus İmparatorluğu'nda bunlardan 4'ü (Petersburg, Riga, Kiev, Tallinn) Genel Valiler, geri kalan 7 guberniya ise (Arhangelsk, Arhangelogorod, Voronej, Kazan, Moskova, Smolensk, Sibir) valiler tarafından idare ediliyordu.²¹

II. Ekaterina Dönemi (1762-1796)

II. Ekaterina döneminin ilk yıllarında başkent Genel Valilerinin görev yetkileri daha açık bir şekilde tanımlandı. 21 Nisan 1764 ve 12 Ocak 1765 tarihli talimatnamelere göre Genel Vali yalnızca yüksek iktidar ve yönetim senatosuna tabi olacak ve yerel yönetimin tek temsilcisi olarak guberniyayı idare edecekti. Ayrıca Genel Valiye bağlı memurları atama ve görevden alma yetkisine de sahip olacaklardı.²² Ancak bu dönemde merkezi yönetimin yerel

¹⁸ Trifonov-Mejuyev, "a.g.m.", s. 21.

¹⁹ A.D. Gradovskiy, *İstoriçeskiy oçerk uçrejdeniya general gubernatorstv v Rossii*, Sobraniye soçineniy A.D. Gradovskogo, Tip. M.M. Stasyuleviça, T. 1, Peterburg 1880, s. 301-338; *Institut General-Gubernatstva I Namestniçestvav Rossiyskoy Imperii*, Sankt-Peterburgskiy Universitet, Yuridiçeskiy Fakultet, V 2-x tomah, T.1, SPB 2001, s. 31-32. Aynı zamanda 1905 yılında İ.A. Blinov da bu fikri daha detaylı bir şekilde açıklayarak şu sözlerle destekliyordu: "Rusya'nın guberniyalara ayrıldığı dönem olan 1708'de Genel Valilerin yönettiği İsveç Kralı XII. Karl ve Osmanlı'nın saldırısını bekleyen St. Petersburg ve Azak guberniyalarıyla, valilerin yönettiği Kiev ve Smolensk guberniyaları arasında önemli bir fark vardı. İlk başta bu unvanın Petro'ya en yakın iki kişi; Menşikov ve Apraskin'e verildiğini düşünürsek Genel Valilik unvanını onursal bir unvan olarak kabul etmek daha doğru olabilir." İ.A. Blinov, *Gubernator: İstoriiko-Yuridiçeskiy Oçerk*, SPB, 1905, s. 47-49.

²⁰ Kazan ve Nijniy Novgorod guberniyasında olduğu gibi her guberniyanın valisi, askeri işlerden sorumlu değildi.

²¹ Y.P. Zlobin, "Institut general-gubernatorov v Rossii v XVIII veke: stanovleniye i razvitiye", *Vestnik OGU*, No: 4 (110), Nisan 2010, s. 4.

²² *PSZRİ*, T. 16 (1762-1764), No: 12137, s. 716-720. "1764 g. aprelyä 21. Nastavleniye gubernatoram"; *PSZRİ*, T. 17 (1765-1766), No: 12306, s. 5-7. "1765 g. yanvaryä 12. Nastavleniye Moskovskomu i Sanktpeterskomu gubernatoram."

yönetim birimleriyle ilgili endişesi, valilerin önleyemediği ve bastıramadığı Y.İ. Pugaçev isyanından (1773-1775) sonra daha da yoğunlaştı. II. Ekaterina'ya göre guberniyaların boyutunun haddinden fazla büyük olması, guberniyalar-daki idari kurumların memur kadrosunun yeni vazifelerine uygun olmayan yetersiz miktar ve kalitede olması ve farkı işlevlere sahip kurumlardaki yer değiştirmeler eski guberniya yönetim sisteminin başlıca eksiklikleriydi.²³ Bu eksiklikleri gidermek için 7 Kasım 1775 tarihli²⁴ kanunla guberniyalar daha küçük parçalara ayrıldı ve sınırları da küçültüldü. I. Petro zamanındaki üç kademeli idari-toprak bölünme sistemi yerine, guberniya ve Uyezd düzeyinde iki seviyeli bir bölünme gerçekleşti. Aslında kaldırılan iller, guberniyalara dönüştürülmüş oldu. Kararnameye göre guberniyalar 300-400 bin, Uyezdlere ise 20-30 bin kişiden oluşacaktı.²⁵ Bölünmenin temeli olan demografik kriter, bölgedeki başarılı mali politika için gerekli olan belirli nüfus yoğunluğuydu.²⁶ İmparatoriçenin planına göre her guberniyada aşağı yukarı aynı sayıda nüfus olmalıydı. II. Ekaterina saltanatının sonunda, her biri 300-400 bin kişilik nüfusa sahip 50 guberniya bulunuyordu. Bu da yerel yönetimin kendisine verilen görevleri yerine getirmesini büyük ölçüde kolaylaştırdı.²⁷

Diğer taraftan 1775 reformunun uygulanması sırasında bariz kusurları ortaya çıktığı için orijinal plana yönelik düzenlemeler de yapıldı. Devlet yönetiminin orta kademelerindeki denetimi güçlendirmek ve idari organların eylemlerini işlevsel bir amaç doğrultusunda koordine etmek amacıyla Genel Valiye tabi (naip ya da komutan) birkaç guberniya ya da Oblasttan²⁸ oluşan Genel Valilikler kurulmasına karar verildi.²⁹ Her birinin yetkileri, bizzat impa-

²³ L.M. Lisenko, *Gubernatori i general-gubernatori Rossiyskoy imperii (XVII-naçalo XX veka)*, İzd. MPGY, Moskva 2001, s. 44.

²⁴ *PSZRİ*, T. 20 (1775-1780), No: 14392, s. 229-304. "1775 g. noyabrya 7. Uçrejdeniya dlya upravleniya guberniy Vserossiyskiya İmperii."

²⁵ *PSZRİ*, T. 20 (1775-1780), No: 14392, s. 231-231, Madde 1-17.

²⁶ V.O. Klyuçevskiy, *Kurs Russkoy İstorii*, Soç. V.O. Klyuçevskiy, T.5, Moskva 1989, s. 105-107.

²⁷ Trifonov-Mejuyev, "a.g.m.", s. 22.

²⁸ Guberniyaya eş değer idari-toprak birimleri olan Oblastlar, Osmanlı İmparatorluğu'nda 1590 senesinden sonra Beylerbeyilik (Vilayet) yerine kullanılan Eyalet terimine karşılık gelmektedir ve Rus devlet yapılanması kapsamında Oblastın en iyi tanımını ise doktora tezinde O.P. Dambayeva şöyle yapar: "Devletin bölgesel politikasına uygun olarak jeopolitik konum, nüfusun etnik bileşimi ve sosyal yönetim geleneklerini yansıtan yerel yönetimin, genel imparatorluk idari sistemine yavaş yavaş entegre edilmesi amacıyla, yeni ele geçirilen topraklarda veya sınır bölgelerinde kurulan idari-bölgesel oluşumlara verilen isimdir." Bu tanıma uygun şekilde II. Ekaterina'nın 2 Şubat 1784 tarihinde "Tavrida Oblastı'nın kurulması" hakkında yayınladığı kanuna göre ilk Oblast, Kırım yarımadasında kurulan Tavrida Oblastı'ydı. Tavrida Oblastı hariç Oblastlar, Naiplik ya da Genel Valiliklerin terkinde varlıklarını sürdürdüler ve daha çok nüfus yoğunluğunun az olduğu ya da yeni ele geçirilen topraklarda büyük naipliklerdeki yönetim sistemini kolaylaştırmak için oluşturuldular. O.P. Dambayeva, *Oblast v sisteme gosudarstvennogo ustroystva i upravleniya Rossiyskoy imperii: XVIII - naçali XX vv.*, Dissertatsiya kandidata yuridiceskiy nauk, Uralskaya akademiya gosudarstvennoy slujbi, Yekaterinburg 2016, s. 204; V.A. Koşman, "Obrazovaniye Tavriçeskoy Oblasti kak subyekta administrativno-territorialnogo ustroystva 1784-1796 g.", *Nauçnyy Jurnal KubGAU*, No: 115 (01), 2016, s. 1-11.

²⁹ M.N. Karamzin, II. Ekaterina'nın Genel Valilikleri kurmasının altında yatan gerçek sebebi şöyle açıklıyordu: "İmparatoriçe soyut kurallar ya da bazı yetkin kurumlara değil, G. Potemkin Tavriçeskiy ya da P. Rumyantsev-Zadunayskiy gibi faaliyetleri için büyük bir alan sağlayabilen yetenekli, hızlı ve aynı zamanda kendisine sadık yardımcılara güvenmeyi tercih etti. İmparatoriçe tarafından

ratoriçe veya onun görevlendirdiği yönetim senatosu tarafından belirlendi.³⁰ Reformu hazırlayanlar merkezi ve yerel otorite arasındaki bu tür bir ilişki sistemi ile üst ve orta kesim arasında daha güvenilir ve istikrarlı bir bağlantı sağlamayı amaçlıyorlardı. Bu fikirleri hayata geçirmek maksadıyla 13 Haziran 1781 tarihinde imparatorluk topraklarını 40 guberniyaya bölen yeni bir çizelge hazırlandı ve guberniyalar 17 Genel Vali (Moskova ve St. Petersburg'da başkomutan) arasında bölüştürüldü.³¹ Genel olarak Genel Valiler merkezden uzak toprakların idaresinden sorumlu tutuldular. Bundan önce yerel yönetimlerin ana figürü vali iken (daha önce valinin işlevlerinin birçoğu illeri yöneten voyvodalar tarafından gerçekleştiriliyordu) bundan sonra valiler, Genel Vali ya da naibe tabi oldular. II. Ekaterina genel valileri, A.M. Golitsın, P.S. Meşerskiy, P.S. Potemkin, Y.A. Bryus, R.İ. Vorontsov, P.A. Rumyantsev-Zadunaskiy ve Y.Y. Siver gibi olağanüstü yetki ve kişisel sorumluluk verdiği en güvenilir ve kendisine en sadık aristokratlar arasından tayin etti.³² Mutlak ve emperyal yönetim modelinin genel ruhuna oldukça uygun olan bu sıkı idari otoritenin kurulması, II. Ekaterina döneminin en önemli yeniliklerinden biriydi. Genel valilik ya da Naipliklerin kurulmasıyla yerel yönetim sistemi koordine edilecek, sivil ve askeri yetkilerin etkin bir şekilde etkileşimi ve onlar üzerinde kontrolü sağlanacaktı. Aynı zamanda Genel Valiler bağımsız olarak kullandıkları kurumların idari gözetimine ek olarak, yerel yönetimin faaliyetlerini merkezi hükümet tarafından gösterilen yönde yönlendirerek böylece si-

seçilen Genel Valilerin eylemleri ise yasalarla sınırlı değildi." M.N. Karamzin, *Zapiske o drevney i novoy Rossii v yeyo političeskom i grajdanskom otnoşeniyah*, Nauka. Glavnaya redaktsiya vostočnoy literaturı, Moskva 1991, s. 51.

³⁰ Genel Valiler imparatorluğun merkezi kurumlarına da dahil edildi. Genel Vali, yönetim senatosu toplantılarına katılmak zorundaydı ve özellikle senatodaki tüm daimi senatörler gibi oy hakkı bulunuyordu. Bu durum guberniyaların valileri ile karşılaştırıldığında hiyerarşik tabloda onları daha yüksek bir konuma yerleştiriyordu. Aynı zamanda senato, Genel Valinin tüm faaliyetlerini kontrol eden en yüksek idari organ olarak kalmaya da devam etti. *PSZRİ*, T. 20 (1775-1780), No: 14392, s. 237, Madde 91.

³¹ *PSZRİ*, T. 21 (1781-1783), No: 15171, s. 135-136. "1781 g. iyunya 13. O novom raspisanii guberniy s znaçeniyem general-gubernatorov." Yeni çizelgeye göre Tver ve Novgorod guberniyalarını kont Bryus, Pskov ve Smolensk guberniyalarını knyaz Repnin, Mogiltov ve Polotsk guberniyalarını General Çernışev, Oryol ve Kursk guberniyalarını General Prozorovskiy, Harkov ve Voronej guberniyalarını General Şerbin, Tambov ve Ryazan guberniyalarını General Kamenskiy, Tula ve Kaluga guberniyalarını General Kreçeşnikov, Yaroslav ve Vologda guberniyalarını Melgunov, Vladimir ve Kostroma guberniyalarını General Vorontsov, Nijniy novgorod ve Vyatka guberniyalarını General Stupuşın, Perm ve Tobolsk guberniyalarını General Kaşkin, Ufa ve Simbirsk guberniyalarını General Yakobi, Kazan ve Penza guberniyalarını General Meşerskiy, Saratov, Astrahan, Azak ve Novorossiysk guberniyalarını General Potemkin, Malorossiya'daki üç guberniyayı General Rumyantsov-Zadunayskiy, Riga guberniyasını Graf Broun ve Tallinn guberniyasını ise vali yönetecekti. (Kolvan ve İrkutsk guberniyalarının Genel Valileri daha sonra göreve tayin edilecekti.)

³² Zlobin, "İnstitut general-gubernatorov v Rossii v XVIII veke: stanovleniye i razvitiye", s. 6. Gradovskiy, Genel Valilik kurumunun kusurlarının II. Ekaterina saltanatı zamanında seçilen gerçekten yetenekli ve istidatlı insanlar sayesinde ortaya çıkmadığını düşünüyordu. Ona göre, bu kontrol mekanizması kendi içinde mükemmel değildi. Öncelikle merkezkaç eğilimlerinin ortaya çıkma tehlikesini tamamen ortadan kaldırmadı. Rusya'nın guberniya kurumlarının tarihinde yerel yetkililerin imparatora açık itaatsizlik örneklerini çok göze çarpmasa da merkez geçici olarak zayıflaması durumunda, ademi merkezizetçilik ve hatta devletin dağılma tehditlerinin de ortaya çıkacağı bir gerçektir. Böylesi bir durumda ordu ve yasal düzenin idaresinden sorumlu Genel Valiler kendi topraklarına tamamen egemen gibi hissedebilirlerdi. Gradovskiy, *a.g.e.*, s. 299-338.

yasi gözetimi de sağlamış olacaktı. Bu dönemde Genel Valilerin görev ve yetkileri de belirlendi:

1. Genel Vali, idari faaliyetlerini kendisine yardımcı iki danışmandan oluşan aynı zamanda başkanı olduğu Genel Valilik idaresi (ana idare) aracılığıyla gerçekleştirecekti.³³

2. Merkezi hükümetin temsilcisi ve guberniyanın başı olarak valilikteki yargı yetkisi Genel Valinin elinde toplanacaktı.³⁴

3. Guberniya reformunun ilkelerine aykırı şekilde yerel mahkemelere müdahale etme hakkına sahip olacaktı.³⁵

4. Senato başsavcısından³⁶ farklı olarak, valilerin emirlerini iptal etme konusunda tam yetkileri, ayrıca kovuşturmaları başlatma ve ceza davalarında cezaları onaylama hakları olacaktı.³⁷

5. Genel Valiler, valilik topraklarında konuşlanan ordu ve aynı zamanda guberniyadaki polisleri de yöneteceklerdi.

6. Hakimiyeti altındaki topraklarda acil durum tedbirleri alma ve doğrudan bir raporla imparatora başvuru yapma hakları bulunacaktı.

7. Genel Valiler, Genel Valilik idaresine emanet edilen halkın refahı, yerel halka gerekli gıdaların teminin sağlanması ve salgın hastalıkların önlenmesinden sorumlu olacaktı.³⁸

Naip ya da Genel Valiler, guberniya yönetimin başkanı olduğu için doğrudan idari makama da dahil edildiler. Diğer taraftan da valilerin birçok yönetim işlevlerini yerine getirmeleri sebebiyle onların faaliyetlerinin kapsamına da müdahale etmiş oldular.³⁹ Bu müdahale hakkıyla birlikte böylece baş amire tabi olan valiler, bağımsızlıklarını kaybetti. Bundan başka Genel Valilikler çoğunlukla merkezden uzak, sınır bölgelerinde kuruldukları için Genel Valinin askeri-idari görevleri de tanımlandı. Genel Valiler askere alım süreciyle ilgilemeyecek, komşu devletlere özel ve yakın bir ilgi gösterecek ve gerektiği takdirde, dış saldırıların püskürtülme hareketini yönlendireceklerdi.⁴⁰ Tüm bu yetkilerle birlikte Genel Vali, Rus hükümetinin bölgesel yönetim gücünün en büyük temsilcisi konumuna gelse de ülke sınırlarındaki bir guberniyanın valisi olarak görev yaptığı için doğrudan imparatora karşı sorumlu tutuldu.⁴¹ Merkezi hükümetin yüksek düzeydeki güvenine rağmen, Genel Valiler o dönemde var olan idari denetim çerçevesinin dışında da yer almadılar. Tüm egemen valiler,

³³ PSZRİ, T. 20 (1775-1780), No: 14392, s. 232-237, Madde 2-94.

³⁴ PSZRİ, T. 20 (1775-1780), No: 14392, s. 235-235, Madde 34-63-64.

³⁵ PSZRİ, T. 20 (1775-1780), No: 14392, s. 236, Madde 82.

³⁶ 1711 yılında I. Petro tarafından kurulan yönetim senatosunun başıdır. Hiyerarşik olarak idari yapılanma, imparator-başsavcı (general-prokuror)-yönetim senatosu-genel vali-validen oluşmakta idi.

³⁷ PSZRİ, T. 20 (1775-1780), No: 14392, s. 232, Madde 105-113.

³⁸ PSZRİ, T. 20 (1775-1780), No: 14392, s. 237-238, Madde 86-87.

³⁹ G.V. Vernadskiy, *Oçerki istorii prava Russkogo gosudarstva XVIII-XIX. vv. (Period İmperii)*, Moskva 1998, s. 100-101.

⁴⁰ PSZRİ, T. 20 (1775-1780), No: 14392, s. 237, Madde 88-89.

⁴¹ L.A. Gogengo, "Gubernskiye reformı i gubernatorskoye upravleniye v Rossii v XVIII v.", *Vestnik TGY*, Vip. 7 (99), 2011, s. 197.

valiliğin müreffeh vaziyeti, huzur ve güvenlik durumu ve önemli ve kayda değer olaylarla ilgili bizzat hükümdara her ayın 1'i ve 15'i olmak üzere ayda iki kere düzenli rapor vermekle yükümlüydüler.⁴² II. Ekaterina, Genel Valilik yönetiminin tüm ayrıntılarına nüfuz etmek amacıyla Genel Valilerle aktif bir yazışmayı sürdürdü. Özellikle Pugaçev isyanından sonra Genel Valilik ve guberniyalardaki yönetim kontrolü sıkılaştırarak, olası sosyal huzursuzluk ve çatışmaları önlemek ve emniyet ve diğer önlemleri zamanında almak için ülkenin çeşitli bölgelerinde toplumun farklı katmanlarındaki durumu takip etmeye çalışıyordu.⁴³

Diğer taraftan imparatorluk topraklarının 1775-1785 yıllarında Ekaterina reformu sonunda bölünmesi, imparatorluğun idari yapısını iktidar açısından farklı, daha yönetilebilir bir düzeye getirmişti. 1785 yılından sonra da Naipliklerin kurulmasına devam edildi⁴⁴ ve II. Ekaterina'nın saltanatının son yıllarında imparatorluk toprakları 50 Naiplik, aynı şekilde Genel Valilerin idare ettiği 3 guberniya (St. Petersburg, Moskova ve Pskov) ve 1 Oblasttan (Tavrida) oluşuyordu.⁴⁵ Yeni imparator I. Pavel (1796-1801) ise 1775 yılındaki guberniya reformunu yeniden gözden geçirdi ve 1797 yılında merkez-Rusya guberniyalarının birçoğunda II. Ekaterina'nın her şeye gücü yeten valilerinden miras kalan Genel Valilikleri tasfiye etti.⁴⁶ I. Pavel, gereksiz olağanüstü yetkileri bulunmayan "merkez-vali" yönetim sistemine geçmek istese de bu fikrini hayata geçirmeyi başaramadı.⁴⁷

I. Aleksandr (1801-1825)

I. Aleksandr'ın hükümdarlığı döneminde Genel Valilik meselesi yeniden gündeme geldi. 19. yüzyılın ilk yarısına gelindiğinde aktif savaşların bir sonucu olarak toprakların hızlı bir şekilde genişlemesi, I. Aleksandr hükümeti için ekonomik, sosyo-kültürel ve dini açıdan birbirinden önemli ölçüde farklılık arz eden geniş toprakların yönetim organizasyonları sorununu ortaya çıkarmıştı. I. Aleksandr öncelikle imparatorluğun çok uluslu, muazzam büyüklükteki geniş topraklarını kontrol edebilme ve yönetilebilirlik derecesini artırma yoluna gitti. Merkezde ve bölgelerdeki yürütme gücünü artırmak maksadıyla hemen Petro kollegiumlarını değiştirdi.⁴⁸ 8 Eylül 1802 tarihli *Bakanlıkların kurulması* hakkındaki kanun ile devlet işlerinin yürütülmesi için askeri kara

⁴² PSZRİ, T. 21 (1781-1783), No: 15821, s. 1000 "1783 g. avgusta 24. O dostavlenii yeya imparator-skomu veličestvu dvajdi v mesyat kratkih donoseniy o blagopoluçnom sostayanii guberniy." "

⁴³ Zlobin, "İnstitut general-gubernatorov v Rossii v XVIII veke: stanovleniye i razvitiye", s. 9.

⁴⁴ 1793 yılında Minsk, Volhinya, Bratslav, 1795 yılında Voznesensk ve Kurlandiya Naiplikleri kuruldu. Yine 1795 yılında Volhinya Naipliği, Volhinya ve Vinnitsya olmak üzere iki Naipliğe ayrıldı. 1796 yılında ise Vilnius ve Slonim Naiplikleri kuruldu. N.N. Turkestanov, *Gubernskiy stujebnik ili spisok general-gubernatoram: pravıtelyam, proçikam pravıtelya, predsedatelyam ugolovnoy i grajdanskoy palat i dvortanskim predvoditelyam v 47 namestniçestvah (guberniy): 1777-1796*, Sostavlen knyazem N. Turkestanovim, S. Peterburg 1869, s. 80-82.

⁴⁵ Zlobin, "İnstitut general-gubernatorov v Rossii v XVIII veke: stanovleniye i razvitiye", s. 9.

⁴⁶ Trifonov-Mejyuev, "a.g.m.", s. 23.

⁴⁷ Spirov, "a.g.m.", s. 163.

⁴⁸ Y.P. Zlobin, "General gubernatorstva v sisteme Rossiyskogo regionalnogo upravleniya v XIX-naçale XX veka", *Vestnik OGU*, No: 7 (168), 2014, s. 124.

kuvvetleri,⁴⁹ deniz kuvvetleri, dışişleri, adalet, içişleri, ticaret ve halk eğitim bakanlıkları olmak üzere 8 bakanlık kuruldu. İmparator, ülkedeki egemen kollegium yönetim sistemi yerine yönetilen faaliyet alanı için tek kişilik yönetim ve kişisel sorumluluk ilkesini aktif olarak uygulamaya başladı. 1802 yılında kurulan bakanlıkların 1811 yılında iç organizasyon, çalışma usulleri ve yetkileri belirlendi. Aynı zamanda yüksek imparatorluk iktidarına doğrudan bağlı olan bakanlıklar ülkedeki en yüksek yürütme gücü ilan edildiler. Bakanlıkların yönetim merkezlerinde çoğu durumda valilerin kendileri üzerindeki etkilerini saf dışı bırakan ofisleri bulunuyordu. Böylece daha önce valiler tarafından çözülen birçok mesele şimdi farklı bakanlıkların yetki alanına geçti.⁵⁰

Bununla birlikte XIX. yüzyılın ilk yıllarından itibaren oluşturulan üç düzeyli yönetim yapısı (imparator-bakanlar-valiler, askeri ve sivil), Rus İmparatorluğu'nun 1804-1815 yılları arasında sürüklendiği aralıksız savaş koşullarında tüm gücün etkili çalışmasını da sağlayamadı. Çünkü bakanlıkların kurulmasından sonra valilerin yetkilerinin bir kısmı geri çekildi ve böylece valilik aparatı efektif olarak işleyişine devam edemedi. Guberniya yönetimlerine emir verme yetkileri olmayan bakanlar, bu sefer doğrudan valilere müracaat etmek zorunda kaldılar. Guberniya yönetimi ise yönetim senatosuna tabiliğini devam ettirdiği için senato, çoğu durumda bakanların emirlerinden, bakanların ise senatonun talimatnamelerinden haberleri olmadı.⁵¹ Bu durumda çıkış yolunu ise I. Pavel tarafından kaldırılan Genel Valilik sisteminin yeni ele geçirilen merkezden uzak topraklarda "imparator-genel vali-vali, askeri ve sivil" düzeyde yeniden hayata geçirilmekte buldular.⁵² I. Pavel tarafından oluşturulan geniş guberniyalar, topraklarının genişliği ve nüfus sayısının fazlalığı sebebiyle zor idare edildiğinden yeni hükümdar, daha önce var olan guberniyaların restorasyonu, büyük olanların daha küçük gruplara ayrılması ve gerektiği takdirde yeni guberniyalar kurulmasına karar verdi.⁵³ İdari birimlerin yeniden yapılanması devam ederken 1816 senesinde *Naipliklerin kurulması*

⁴⁹ 1802-1917 yıllarında Rus İmparatorluğu'nda merkez askeri yönetimin en yüksek organı olan Harbiye Bakanlığı, 1802-1812 yılları arasında Ministerstvo voennih suhoputnih sil (Askeri Kara Kuvvetleri Bakanlığı) adını aldı.

⁵⁰ "Ministerskaya sistema v Rossiyskoy imperii: k 200-letiyu ministerstv v Rossii: sbornik dokumentov", *Rossiyskaya političeskaya entsiklopediya*, Moskva 2005, s. 14-17, 24-26.

⁵¹ Spirov, "a.g.m.", s. 163.

⁵² Zlobin, I. Aleksandr'ın Genel Valilik kurumunu yeniden kurmasının altında yatan gerçek sebebi şöyle açıklıyordu: "1801 senesindeki saray darbesiyle tahta çıkan I. Aleksandr'ın onlar tarafından oluşturulan bakanlık sisteminin rehinesi olma korkusuydu. I. Aleksandr, bakanların sürekli artan güçlerine karşı dengeyi sağlamak için Genel Valileri kullanacaktı." Zlobin, "General gubernatorstva v sisteme Rossiyskogo regionalnogo upravleniya v XIX-naçale XX veka", 2014, s. 124-125.

⁵³ 9 Eylül 1801 tarihinde Olenets guberniyası ve 10 Uyezdden oluşan Penza ve Slonim guberniyaları yeniden kuruldu. Yine aynı yıl Vilnius guberniyasından ayrılan Gorodno guberniyası kuruldu. 1802 senesinde Belarus guberniyası, Vitebsk ve Mogilyov guberniyalarına, Malorossiysk guberniyası ise Çernigov ve Poltova guberniyasına ayrıldı. Novorossiysk guberniyası Yekaterinoslav, Nikolayevsk, Tavrida guberniyası olmak üzere üç guberniyaya ayrıldı. Astrahan guberniyası ise Astrahan ve Kafkasya olmak üzere iki guberniyaya ayrıldı. 1804 senesinde Tobolsk guberniyasından, Tomsk guberniyası ayrıldı. *Gubernii Rossiyskoy imperii:istoriya i rukovoditeli: 1708-1917*, Obyedinyonnaya redaktsiya MVD Rossii, Moskva 2003, s. 33-305.

hakkındaki meseleleri tartışmak için gizli bir komisyon kuruldu ve komisyon Naipliklerin kurulması hakkındaki ilk kanun tasarısı hazırlandı. N.N. Novosiltsev tarafından hazırlanan kanun tasarısına göre:

1. Tüm imparatorluk toprakları Naipliklere bölünecek, her Naiplik 3-4 ya da daha fazla guberniyadan oluşacaktı.

2. Her Naiplikte ana idare, Naibe ve onun meclisine aitti.

3. Naip yalnızca ekonomi, polis ve yargı idaresi değil aynı zamanda yerel yönetimin diğer kolları olan din, eğitim ve posta gibi alanlarını da yönetecekti.

4. Varolan guberniya yapılanması aynı kalacak ve her guberniyada Naiplik örneğindeki gibi bir meclis kurulacaktı.⁵⁴

Diğer taraftan ise hükümet açısından kanun tasarısında yerel yönetim organlarının rol ve konuları kesin çizgilerle belirtilmemişti. Bu sebeple küçük hükümdarlıkların ortaya çıkması ve Genel Valiler ve yine aynı şekilde valilerin merkezden tayin edilmeleri bu iki yetkili enstitünün kaçınılmaz olarak benzeri tehlikesi de doğmuştu. I. Aleksandr, N. Novosiltsev'in kanun tasarısını yürürlüğe koymak istese de tasarının sonuçları açısından endişe duydu. Bu sebeple kanun tasarısının ilkeleri temelinde başında imparatorun Naibi yerine geçecek bir valiyle birkaç guberniya yönetiminde bunu deneyimlemek istedi. Bu deney A.D. Balaşov'a verildi. Balaşov, 4 Kasım 1819 tarihinde Ryazan, Tambov, Orlov, Voronej ve Tula guberniyalarından oluşan bir Genel Valilik kurdu. Ancak valilik sekiz sene sonra tasfiye edildi.⁵⁵ Bir taraftan da imparatorluğun yerel yönetim sistemini güçlendiren Genel Vali ve Naipler tarafından temsil edilen yeni ve daha büyük idari birimlerin kurulmasına devam edildi. I. Aleksandr'ın idari politikasında belirleyici bir lider haline gelen guberniyaların bölünmesi fikri, ülkenin yerel yönetim sisteminde başında Genel Vali ya da Naibin bulunduğu yeni, daha büyük idari bölgesel birimlerin oluşturulması ile desteklendi. I. Aleksandr'ın XIX. yüzyılın ilk çeyreğine denk gelen saltanatı döneminde Polonya Krallığı (1815) ve Besarabya (1816) Naiplikleri kuruldu. Ayrıca 1794 senesinden beri var olan Pribaltiysk (Kurlandiya, Estonya, Livonya) ve 1794 yılında kurulan Litvanya-Beyaz Rusya (Vilnius, Kaunas, Grodno) Genel Valiliklerine ilave olarak Novosibirsk (1802), Malorossiysk (1802), Perm ve Vyatka (1804), Finlandiya (1808), Moskova (1816), Petersburg (1816), Tula, Voronej, Oryol, Ryazan ve Tambov (1819), Arhangelsk, Volograd ve Olonest (1820), Batı Sibiry (1822), Vitebsk, Mogilyev, Smolensk (1823), Nijniy Novgorod, Kazan, Simbirsk ve Penza (1825) Genel Valilikleri olmak üzere 13 Genel Valilik kuruldu.⁵⁶

Aynı zamanda 1820'li yılların başlarında Balaşov, Genel Valilerin konumunu da resmileştirmeye çalıştı. Genel Valilerin bakanlar ve valiler arasında bir ara güç olması gerektiğini düşünse de ona göre orta düzeyin devlet aygıtı

⁵⁴ Lisenko, *a.g.e.*, s. 70.

⁵⁵ P.V. Akulşin, *Ryazanskiy general-gubernator A.D. Balaşov. Reformatorskiye planı Aleksandra I i Ryazanskiy kray, İz prošlogo i nastayaşego Ryazanskogo kraya*, Ryazan 1995, s. 17-25.

⁵⁶ Y.P. Zlobin, "Zakonodatelnoye obespeçeniye instituta general-gubernatorskoy vlasti v Rossii v pervoy polovine XIX veka", *İzvestiya Samarskogo Nauçnogo Tsentra Rossiyskoy Akademii Nauk*, No: 3 (2), 2011, s. 365.

piramidine girmesi, hemen hemen bütün Rus yöneticilerin, iktidar ve yerel otorite arasındaki engelleri ortadan kaldırma konusundaki sonsuz arzusuna aykırıydı. Bu aykırılık sonucunda Genel Valilik bürokratik zincirde ek bir bağlantı haline dönüştü ve tüm sistemi kontrol etmek için daha az geçirgen hale geldi.⁵⁷ Yerel yönetimlerin merkezileştirilmesi fikrini savunan I. Aleksandr ve yakın çevresi yeniden canlanan bu iktidarların, II. Ekaterina zamanında olduğu gibi tüm imparatorluk topraklarında yaygınlaştırılmasını amaçlasa da ne bakanların birçoğu ne de halefi tarafından desteklendi.

I. Nikolay (1825-1855)

19. yüzyılın ikinci çeyreğine gelindiğinde imparatorluğun toprak modernizasyonu konusunda yeni eğilimlerin tartışıldığı dönemde, I. Nikolay (1825-1855) ülke yönetiminde temel modelin ana figürünün bakanlar olduğu merkezi yönetim lehine nihai bir seçim yaptı. Genel Valilik ya da Naiplikler kaldırılmadı. Ancak yeni statüleri daha net bir şekilde tanımlanarak kenar bölge ve tipik olmayan yönetim birimleri olarak var olmaya devam ettiler. I. Nikolay'ın emriyle 6 Aralık 1826 tarihinde kurulan V.P. Koçubey, İ.V. Vasilçikov, A.N. Golitsın, İ.İ. Dibiç, M.M. Speranskiy ve P.A. Tolstoy'dan oluşan gizli komisyon, Genel Valilikleri Rus nüfusunun az olduğu kenar bölgelerde muhafaza etmenin daha uygun olacağı kararına vardı. 6 Haziran 1827 tarihli komisyon kararı, I. Nikolay tarafından onaylandı. Buna göre merkezi bölgeler (Moskova ve St. Petersburg hariç) ve Avrupa Rusyası'nın kuzeyindeki Genel Valiliklerin kaldırılmasına⁵⁸ ve herhangi bir nedenden dolayı imparatorluk topraklarına entegrasyonunun sağlanamadığı, güvenlik tehdidinin ortaya çıktığı durumda bu tehdidi ortadan kaldırmak için bürokratik kontrolün ek araçlarının gerektiği bölgelerde olağanüstü siyasi iktidar organı olarak bırakılmasına karar verildi.⁵⁹ Geri kalan guberniyalar için ise yeni üstleri olan İçişleri Bakanlığı tarafından siyasi gözetim yeterli bulundu. XIX. yüzyılın 20'li yıllarının sonu ve 30'lu yıllarının başında Astrahan (Ahrangelsk, Volograd ve Olonets), Ryazan (Ryazan, Tula, Voronej, Oryol ve Tambov), Nijniy Novgorod (Nijniy Novgorod, Kazan, Simbirsk ve Penza) Genel Valilikleri kaldırıldı. Nüfus çoğunluğunu Rusların ya da Rus dillilerin oluşturduğu rejime bütünüyle sadık guberniyalar ile birleştirildi.⁶⁰

⁵⁷ Dönemin tanığı Tuğgeneral L.N. Engelhardt, I. Aleksandr'ın saltanatının sonunda ortaya çıkan idari uygulamanın hayal kırıklığı yaratan sonucunu şöyle özetliyordu: "Hükümdar sivil bölgeye gitmeyi tamamen bıraktı. Suiistimaller aşırıya kaçıyor; Senatörler guberniyaları revize etmek için gönderildiyse de çoğu zaman valiler değişiyordu, yenileri de eskilerden daha iyi değildi; ahlak tamamen ortadan kalkmıştı. Rusya hiçbir zaman böylesi kötü durumda olmadı. Kötüye kullanımı ortadan kaldırma düşüncesini hükümdar, her birini beş guberniyaya bölerek başında tanınan generallerin olduğu Oblastlara ayırmayı düşündü. Bu türden birkaç birim kurulsa da çok fazla yararı olmadı." L.N. Engelhardt, *Zapiski/Podgotovka teksta, sostavleniye, vstupitel'naya statya i primeçaniya İ.İ. Fedyukina*, Novoe literaturnoye obozreniye, Moskova 1997, s. 202-203.

⁵⁸ Zlobin, "Zakonodatelnoye obespeçeniye instituta general-gubernatorskoy vlasti v Rossii v pervoy polovine XIX veka", s. 366.

⁵⁹ Trifonov-Mejuyev, "a.g.m.", s. 24.

⁶⁰ Zlobin, "General gubernatorstva v sisteme Rossiyskogo regionalnogo upravleniya v XIX-naçale XX veka", s. 125.

Diğer bir aşamada ise iktidar, Genel Valilik altında daha sağlam bir hukuki temel oluşturmaya, bakanlarla Genel Valiler arasında diğer taraftan da Genel Valilerle Askeri ve Sivil Valiler arasında en uygun yetki dağılımını yapmaya çalışıyordu. Genel Valiliklerin çoğunluğu Genel Valilerin yetkileriyle örtüşen yetki hacmine sahip askeri valilerin başkanlık ettiği sınır bölgelerinde bulunuyordu. Bu sebeple I. Nikolay, ortaya çıkan hukuki çelişkiyi ortadan kaldırmak için 2 Aralık 1849 tarihli kanunla Genel Valiliklerin ve Naipliklerin idari mekanizmasında yer alan Askeri Valilerin doğrudan ve kişisel olarak Genel Valilere itaat etmelerini sağladı.⁶¹

29 Mayıs 1853 Tarihli Genel Valiler İçin Genel Talimatname

I. Nikolay döneminde imparatorluk topraklarının genişlemesiyle birlikte yeni büyük çaplı idari birimlerin kurulması ve aynı anda Genel Valilerin yasal çerçevelerinin belirlenmesi eş zamanlı olarak devam etti. 1832 senesinde Kiev, Podolya, Volhinya Genel Valiliği, 1844 senesinde Kafkasya Naipliği, 1851 senesinde Orenburg ve Samara Genel Valiliği kuruldu. I. Nikolay'ın saltanatının son yıllarına gelindiğinde ise Polonya ve Kafkasya Naiplikleri ve 13 Genel Valilik bulunuyordu.⁶² I. Nikolay ve halefleri tarafından Genel Valiliklere kontrolleri altındaki toprakların genel imparatorluk idari alanına dahil edilmesi görevi verilmişti. 29 Mayıs 1853 tarihinde I. Nikolay, İçişleri Bakanı D.G. Bibikov'un⁶³ hazırladığı Genel Valilerin faaliyetlerinin hukuki temelini oluşturan ve 1917 yılına bu güçlü kurumun ortadan kaldırılışına kadar değişikliğe uğramadan yürürlükte kalan *Genel valiler için genel talimatname* isimli kanunu onayladı. Yeni kanun Genel Valiler ile ilgili ilk özel yönerge olmakla birlikte XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren imparatorluğun kenar bölgelerinde görev yapan Genel Valilerin (Moskova da dahil) konumu bu talimatnameye göre belirlendi. Talimatname bir girişle birlikte iki ana bölüm ve 42 maddeden oluşuyordu.⁶⁴ Talimatnameye göre Genel Valiler yalnızca imparator tarafından göreve getirilecek ve görevden azledilecekti. İlk bölüm Genel Valilerin temel görevlerinin bir listesini içeriyordu. Buna göre:

1. İdareye emanet edilen bölgenin iç güvenliği ve genel refahını sağlama,
2. Mevcut doğal kaynakların rasyonel kullanımı, bu temelde ekonominin tüm sektörlerin gelişimi ve ekonomik faaliyette tekelleşimi bastırma,

⁶¹ PSZRİ, T. 24 (1850), No: 23692, s. 287.

⁶² *Gubernii Rossiyskoy imperii*, s. 11-33. Rus olmayan nüfusun hakim olduğu bölgelerde iki kademeli (genel valiler-valiler, askeri veya sivil) bir yerel yönetim sistemi inşa edildi. Yüksek iktidar ulusal (etnik ilkelere göre değil, toprak yani arazinin genişliği ve nüfus yoğunluğuna (potansiyel vergi mükellefleri) göre hareket etti. Bunun sonucunda Estonlar, Letonlar ve Litvanyalıların bir kısmı Pribaltika (Livonya, Estonya ve Kurlandiya) Genel Valiliği, Litvanlar ve Beyaz Ruslar Vilnius (Vilnius, Kaunas ve Grodno) Genel Valiliği idari sınırları içinde kaldı. Malorossiya (Ukrayna), Kiev (Kiev, Podolya ve Volhinya), Malorossiya (Çernigov, Poltova ve Harkov), Novorossiysk (Yekaterinoslav, Tavrida ve Herson) olmak üzere üç Genel Valiliğe ayrıldı. Kazakistan'ın yerli halkı ise Orenburg ve Batı Sibirya Genel Valileri tarafından idare edildi. Bu iki Genel Valiliğin 1881-1882 yıllarında kaldırılmasından sonra Bozkyr ve Türkistan Genel Valiliklerinin denetim ve kontrolleri altına girdiler.

⁶³ İçişleri Bakanı D.G. Bibikov, Bakan olmadan önce 5 yıl Kiev, Podolya ve Volhinya Genel Valisi olarak hizmet etti.

⁶⁴ PSZRİ, T. 28 (1853), No: 27293, s. 260-264. "1853 g. maya 29. Obşaya instruksiya general-gubernatoram."

3. Salgın hastalıklar ve doğal afetler durumunda sağlık hizmetlerini geliştirme ve nüfusu destekleme,
4. Memur kadrosunu seçme, yerleştirme, faaliyetlerinin kontrolünü sağlama ve ödülleri verme,
5. Mahkeme kararlarını askıya alma hakkı ile mahkeme sisteminin faaliyetlerinin denetim ve kontrolünü sağlama,
6. Tüm kurumların ve alt yetkililerin sürekli denetimini yapma.⁶⁵

Talimatnamenin ikinci bölümünde ise Genel Valilerin daha yüksek ve daha düşük güç yapıları ile ilişkisinin niteliği belirlendi. *Acil durumlarda* konu hakkında bakanı, başkomutanı ya da bakan statüsüne sahip olmayan kurum yöneticini bilgilendirerek kişisel olarak doğrudan imparatora başvurma hakkına sahip olacaktı. Valilerin de dahil olduğu Genel Valiye tabi guberniya kurumları Genel Valinin tüm yasal talep, öneri ve emirlerini yerine getirmek zorundaydı.⁶⁶ Valilerin (askeri-sivil) ve vali yardımcılarının göreve getirilmesi ya da görevden azledilmesi eskisi gibi Genel Valilerin yetkileri dışında kaldı. Ayrıca tahsis edilen nakdin kendi takdirine bağlı olarak harcanması ve posta-telgraf ofis kurumlarının faaliyetleri hükmedenin ayrıcalığı olarak kalmaya devam etti.⁶⁷

Bu yönerge uyarınca Genel Vali pozisyonu, guberniya kurumları ile bakanlar arasında ara mercii olarak kalacaktı. Üstelik otorite tarafından verilen yetki derecesi Genel Valinin devletin tam güvenine sahip bir kişi olduğu gerçeğiyle belirlendi. Bu pozisyonun faaliyetleri, Genel Valinin yerel yönetimde siyasi gözetim ve liderlik işlevlerine sahip olması ile karakterize edildi.⁶⁸ Genel Valiler yeni ele geçirilen topraklarda devletin egemenlik haklarının dokunulmazlığı, devletin yararı için hükümetin yasa ve emirlerinin doğru bir şekilde yerine getirilmesinin ana muhafızları haline geldiler.⁶⁹ 1853 talimatnamesinin ana özelliği, imparatorların ihtiyaç duyduğunda Genel Valilerin yetkilerini kendi takdirine bağlı olarak değiştirmesine izin vermesiydi. Bazı durumlarda Genel Valilerin yetkilerini artırıldı, bazı durumlarda ise azaltıldı. Genel Valilerin yetkilerinin azaltılması ise genellikle bu görevdeki kişilerin değişimi sırasında meydana geldi. Böylesi bir yaklaşım, merkezi hükümetin imparatorluğun çok uluslu kenar bölgelerinde oldukça esnek ve pragmatik bir şekilde hareket etmesine izin verirken bazı durumlarda daha ölçülü ve hoşgörülü bir politika izlemesine bazen de askeri-kuvvete hatta radikal cezalandırıcı kontrol yöntemlerine başvurmasına olanak sağladı.

Kenar bölgelerde görev yapan Genel Valilerin gerçek yetkileri hakkında en objektif fikir Genel Valilerin gerçek faaliyetleriyle, yasalarla belirlenmiş hak,

⁶⁵ PSZRÍ, T. 28 (1853), No: 27293, s. 260-263, Madde 6-30.

⁶⁶ PSZRÍ, T. 28 (1853), No: 27293, s. 263-264.

⁶⁷ Zlobin, "General gubernatorstva v sisteme Rossiyskogo regionalnogo upravleniya v XIX-naçale XX veka", s. 127.

⁶⁸ N.İ. Lazarevskiy, *Lektsii po Russkomu administrativnomu pravu. Administrativnoye pravo*, SPB, 1910, s. 209.

⁶⁹ T.V. Karpenkova, "Institut general-gubernatostva kak forma upravleniya mnogonatsionalnmi okrainami (na primere Turkestanskogo kraja Rossiyskoy imperii)", *Vestnik MİEP*, No: 1 (22), 2016, s. 103.

yetki ve işleyiş mekanizmaları karşılaştırıldığında ortaya çıkmaktadır. Çünkü aralarında ciddi bir uyumsuzluk olduğu görülüyordu. Genel Valiler, kanunla kendilerine verilen denetim hakkıyla sınırlı olmaksızın Oblast ve bazen de Uyezd düzeyinde yönetime aktif olarak müdahalede bulundular. Askeri Valiler ve guberniya yönetimleri Genel Vali ile görüş ayrılıkları yaşamaktan korktuklarından doğrudan Genel Valinin yetki alanına giren konularda izin ve talimatlar için doğrudan Genel Valiye başvurdular ve bu da Askeri Valiler ve Uyezd yöneticilerinin bağımsızlıklarını kaybetmelerine neden oldu. Kısa bir süre içinde de Genel Valiler, kademeli olarak Genel Valilik, Oblast, şehir ve Uyezd kurumlarını kendi bürolarının şubeleri rolüne indirgeyerek eyaletin tek yöneticisi haline geldiler ve kolektif kurumları dahi kanunlara göre değil Genel Valinin emir ve genelgelerine göre yönettiler. Senatör F. Girs'in 1882 senesinde Türkistan Genel Valiliği teftiş sonuçlarında ana idare, Oblast ve Uyezd düzeyinde genel imparatorluğun ve "yerel" yasaların ihlali ile ilgili birtakım gerçekleri belirtmesi de tesadüf değildi.

İşgal edilen topraklarda Rus idari sisteminin kuruluşunun ilk aşamasında, Genel Valilerin başlıca görevi nüfus alanlarının birleştirilme organizasyonuydu. Bu nedenle hemen hemen tüm Genel Valiler bölge üzerinde etkili bir denetim aracı olarak gördükleri kapsamlı bir iletişim ağı (arazi, nehir, deniz) kurmayı hedeflediler. Bununla birlikte Genel Valiliklerde hiyerarşik karakter taşıyan güçlü yerel yönetimler de oluşturuldu. Bu konuda önemli rolü Genel Valinin daimi ikamet yerinin seçimi oynadı. İmparatorluk topraklarına dahil edilmeden önce idari merkezler olan ve şehir sakinlerin sayısı bakımından en yüksek olan (Varşova, Vilnius, Kiev, Kişinev, Riga, Helsinki, Taşkent) ya da Ruslar tarafından kurulmuş ve Rus nüfusun azınlıkta olduğu imparatorluğun kalesi durumundaki (Odesa, Orenburg, Tobolsk, Omsk, İrkutsk, Habarovsk, Vladivostok) şehirler tercih edildi. Üst düzey yerel yöneticiler mevcut binaların (saraylar, kaleler) en iyilerini işgal etti ve uygun bina bulunmaması halinde onlar için lüks özel evler inşa edildi.⁷⁰

Sonuç

Rus hükümetinin bölgesel politikası, var olan ya da yeni ele geçirilen topraklar üzerinde ülkenin siyasi ve ekonomik entegrasyonunu sürdürme, sosyal, hukuki ve idari anlamda genel bir düzen kurma yönündeydi. Bu amaç doğrultusunda imparatorluk topraklarına dahil edilen ulusal ve çok uluslu kenar bölgelerde Genel Valilik kurumunun en yaygın ve kabul edilen yönetim biçimi olarak geliştiği görüldü. Otoriter karakter taşıyan, idari özerklik haklarına sahip güçlü ve bağımsız Genel Valilik enstitüsü, uzun bir süre devlet aygıtının en önemli unsurlarından biri olarak varlığını sürdürdü. İmparatorluk tarafından farklı zaman dilimlerinde ele geçirilen topraklarda kurulan Genel Valilik kurumunun üç ana görevi bulunuyordu. Öncelikli olarak yeni ele geçirilen topraklarda hukuki ve idari olarak imparatorluğun gücü (yeni sınırların

⁷⁰ Zlobin, "General gubernatorstva v sisteme Rossiyskogo regionalnogo upravleniya v XIX-naçale XX veka", s. 128.

oluşturulması ve korunması, yönetim sisteminin tatbiki, yeni vatandaşların sayımı, bunlar arasında vergi yükünün yayılması ve bölücülük tezahürlerinin bastırılması) pekiştirilecek, ardından yeni alanlar (yönetim, yasal, ekonomik, dil, mezhep ve kültürel) oluşturulacak ve son olarak bu sistem Moskova ve St. Petersburg'un temsil ettiği genel devlet idari merkezleriyle kurulan çok yönlü ilişkiler temelinde yerleştirilecekti. Asıl hedef ise bu uzun sürecin Rus kültürü, dil ve Ortodoks inancının diğer ulusların ve imparatorluğun halklarının arasında yayılmasıyla ifade edilen yerel halkın kültürel olarak Ruslaştırılmasıydı.

İmparatorluk terkindeki Genel Valilik ya da Naipliklerdeki Genel Valilerin en önemli vazifeleri ise herhangi bir yöntemle kenar, sınır ya da gerginliğin hüküm sürdüğü bölgeleri sakin, iç, itaatkâr ve aynı biçimdeki Rus Guberniyalarına dönüştürmekti. Bu amaç doğrultusunda Genel Valiliklerde bölgede çoğu zaman yasal olmayan en yüksek askeri, polis, yargı ve sivil iktidar, Genel Valinin elinde toplandı. Bizzat imparator tarafından özel talimatnameler alan Genel Valilerin bu sınırsız yetkileri, yeni işgal edilen topraklarda güçlü bir idari ve askeri otoritenin varlığı ve yeni Rus devlet rejiminin kısa bir süre içinde kurulması ihtiyacı ile gerekçelendirildi. Genel Valiliklerde Genel Valinin temsil ettiği valiliğin ana idare, Ruslaştırma politikasının ana rehberi olarak eylemlerin hazırlandığı ve uygulandığı siyasi mutfak olarak merkezi hükümete ve Rus İmparatorluğu'nun genişleme politikasına hizmet etti.

Kaynaklar

Kanunnameler

PSZRİ, T. 4 (1700-1712), No: 1921. "O Podnesenii ordena sv. Apostola Andreyaya gosudaryu pyotru pervomu."

PSZRİ, T. 4 (1700-1712), No: 2218. "Ukaz ob uçrejdenii guberniy i o raspisanii k nim gorodov."

PSZRİ, T. 4 (1700-1712), No: 2321. "O ştate kollegii i o vremeni otkritiya onih."

PSZRİ, T. 5 (1713-1719), No: 3128, "Ob uçrejdenii pravitelstvuyuşego Senato i bitii pri onom razryadnomu stolu vmesto Razryadnogo prikaza i po dva komissara iz guberniy."

PSZRİ, T. 5 (1713-1719), No: 3380. "Ob ustroystve guberniy i ob obyavlenii b onye praviteley."

PSZRİ, T. 16 (1762-1764), No: 12137. "1764 g. aprelya 21. Nastavleniye gubernatoram."

PSZRİ, T. 17 (1765-1766), No: 12306. "1765 g. yanvaryaya 12. Nastavleniye Moskovskomu i Sanktpeterskomu gubernatoram."

PSZRİ, T. 20 (1775-1780), No: 14392. "1775 g. noyabryaya 7. Uçrejdeniya dlya uprableniye guberniy Vserossiyskiya İmperii."

PSZRİ, T. 21 (1781-1783), No: 15171. "O novom raspisanii guberniy s znaçeniyem general-gubernatorov."

PSZRİ, T. 21 (1781-1783), No: 15821. "1783 g. avgusta 24. O dostavlenii yeya imparatorskomu veličestvu dvajdi v mesyat kratkih donoseniy o blagopoluçnom sostayanii guberniy."

PSZRİ, T. 24 (1849), No: 23692. “1849 g. dekabrya 2. O izmemenii poryadka upravleniya Ohotskih i Kamçatskim krayem.”

PSZRİ, T. 28 (1853), No: 27293, “1853 g. maya 29. Obşaya instruksiya general-gubernatoram.”

Kitaplar

AKULŞİN, P.V.: *Ryazanskiy general-gubernator A.D. Balaşov. Reformatorskiye planı Aleksandra I i Ryazanskiy kray*, İz proşlogo i nastayaşego Ryazanskogo kraya, Ryazan 1995.

BLİNOV, İ.A.: *Gubernatori: İstoriko-yuridiçeskiy oçerk*, SPB 1905.

DAMBAYEVA, O.P.: *Oblast v sisteme gosudarstvennogo ustroystva i upravleniya Rossiyskoy imperii: XVIII - načalı XX vv.*, Dissertatsiya kandidata yuridiçeskiy nauk, Uralskaya akademiya gosudarstvennoy slujbı, Yekaterinburg 2016.

ENGELGARDT, L.N.: *Zapiski/Podgotovka teksta, sostavleniye, vstupitel'naya statya i primeçaniya İ.İ. Fedyukina*, Novoe literaturnoye obozreniye, Moskova 1997.

GÖKGÖZ, Saime Selenga: *Yevfimiy Aleksandroviç Malov: İdil-Ural'da İslam Karşıtı Rus Misyon Siyaseti*, KÖKSAV, Ankara 2007.

GRADOVSKİY, A.D.: *İstoriiçeskiy oçerk uçrejdeniya general gubernatorstv v Rossii*, Sobraniye soçineniy A.D. Gradovskogo, Tip. M.M. Stasyuleviça, T.1, Peterburg 1880.

Gubernii Rossiyskoy imperii: istoriya i rukovoditeli: 1708-1917, Obyedin-yönnaya redaktsiya MVD Rossii, Moskva 2003.

GULİYEV, T.: *Azerbaycan'da Rus Kilisesi ve Rusçuluk Faaliyetleri (1828-1905)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2017.

İnstitut general-gubernatostva i namestniçestva v Rossiyskoy imperii, Sankt-Peterburgskiy Universitet, Yuridiçeskiy Fakultet, V 2-x tomah, T.1, SPB 2001.

KARAMZİN, M.N.: *Zapiske o drevney i novoy Rossii v yeyo poliçiçeskom i grajdanskom otnoşeniyah*, Nauka, Glavnaya redaktsiya vostoçnoy literaturı, Moskva 1991.

KLYUÇEVSKİY, V.O.: *Kurs Russkoy istorii*, Soç. V.O. Klyuçevskiy, T. 5, Moskva 1989.

LAZAREVSKİY, N.İ.: *Lektsii po Russkomu administrativnomu pravu. Administrativnoye pravo*, SPB 1910.

LISENKO, L.M.: *Gubernatori i general-gubernatori Rossiyskoy imperii (XVII-naçalo XX veka)*, İzd. MPGY, Moskva 2001.

Ministerskaya sistema v Rossiyskoy imperii: k 200-letiyu ministerstv v Rossii: sbornik dokumentov, Rossiyskaya poliçiçeskaya entsiklopediya, Moskva 2005.

Natsionalniye okrainu Rossiyskoy imperii; Stanovleniye i razvitie sistemu upravleniya, Red. S.P. Agacanov, Ş.F. Muhamedyarov, V.V. Trepavlov i dr., Slav-yanskiy dialog, Moskva 1991.

Rossiyskaya gosudarstvennost v terminah. IX-naçalo XX veka: Slovar, Sost. A.P. Andeyev, Kraft, Moskva 2001.

SOMUNCUOĞLU, Tümen: *Türkistan'da Eğitim (1865-1917) ve Çarlık Rusya'sının Sosyo-Politik Açından Eğitime Yaklaşımı*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2006.

TOPSAKAL, İlyas: *Misyoner Kaynaklarına Göre Rus Çarlığı ve Türkler (1552-1917)*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2009.

TURKESTANOV, N.N.: *Gubernskiy slujebnik ili spisok general-gubernatoram: pravatelyam, proçikam pravatelya, predsedatelyam ugovnoy i grajdanskoy palat i dvortanskim predvoditelyam v 47 namestniçestvah (guberniy): 1777-1796*, Sostavlen knyazem N. Turkestanovim, S. Peterburg 1869.

VERNADSKİY, G.V.: *Oçerki istorii prava Russkogo gosudarstva XVIII-XIX vv. (Period İmperii)*, Moskva 1998.

Vsepodanneşiy otçet o deystviyah voennogo ministerstva za 1885 goda, SPB 1885.

Makaleler

GOGENGO, L.A.: "Gubernskiye reformı i gubernatorskoye upravleniye v Rossii v XVIII v.", *Vestnik TGY*, Vip. 7 (99), 2011.

KARPENKOVA, T.V.: "İnstitut general-gubernatorstva kak forma upravleniya mnogonatsionalnımi okrainami (na primere Turkestanского kraya Rossiyskoy imperii)", *Vestnik MİEP*, No: 1 (22), 2016.

KOŞMAN, V.A.: "Obrazovaniye Tavriçesкой oblasti kak subyekta administrativno-territorialnogo ustroystva 1784-1796 g.", *Nauçnyy Jurnal KubGAU*, No: 115 (01), 2016.

SPIROV, A.S.: "Formirovaniye instituta gubernatorstva v političesкой istorii Rossii", *Vestnik VGY, Seria: İstoriya, Politologiya, Sotsiologiya*, No. 1, 2013.

TANRIVERDİ, Mustafa: "Kafkasya'da Ruslaştırma Siyaseti (XIX. Yüzyıl ve XX. Yüzyılın Başları)", *VAKANÜVİS-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 2, 2017.

TRİFONOV, A.G. - MEJUYEV, B.V.: "General-gubernatorstvo v Rossiyskoy sisteme territorialnogo upravleniya", *Redaktsiya jurnala Polis*, No: 5, 2000.

ZLOBİN, Y.P.: "General gubernatorstva v sisteme Rossiyskogo regionalno-go upravleniya v XIX-naçale XX veka", *Vestnik OGU*, No: 7 (168), 2014.

ZLOBİN, Y.P.: "İnstitut general-gubernatorov v Rossii v XVIII veke: stanovleniye i razvitiye", *Vestnik OGU*, No: 4 (110), Nisan 2010.

ZLOBİN, Y.P.: "Zakonodatelnoye obespeçeniye instututa general-gubernatorskoy vlasti v Rossii v pervoy polovine XIX veka", *İzvestiya Samarskogo Nauçnogo Tsentra Rossiyskoy Akademii Nauk*, No: 3 (2), 2011.